

Ararát

Regény

Irla Zilahy Lajos

Harmadik folytatás

AZ ÉVEK FOLYAMÁN még két Dukay-gyermek született: János és Terézia. János 1903, Terézia 1907-ben. A gyermekek nőttek, nevedektek, a szobák, a hosszú boltíves folyosók és a nagy park egyre hangosabbak lettek tőlük. A hemlicei kastély egész évben üzemben volt s a téli hónapokban az óriás kandallók egy-egy kisebbfajta erdőt ettek meg, bár a szülők a szeptemberi szarvasbőgés után többnyire Budán, a septemvir-utcai palotában laktak. A telet, hogy ne legyen olyan hosszú, mindig egy-egy utazással törték ketté, St.-Moritzban, vagy a Tátrában, február elején pedig már türelmetlenül szaladtak elébe a rivierai tavasznak, ahonnan Dupi gróftól mindig a fővadász távirata hívta haza: „Szalonkák megérkeztek, Krccmek“. Dupi gróf, aki a tengerparton sétálva a szelet szimatolta, állandóan becsomagolt kofferekkel várta ezt a táviratot, de néha távirat nélkül is vonatra pattant, mert megérezte valamit a szélben, mint az alaskai karibu-vadászok, vagy az ázsiai sivatagok nomádjai, akik a vadak vonulását követik s ennyiben a nizza—bécsi gyorsvonat utasában, aki egy teljes

elsőosztályú fülkét bérelt és szokatlan, kocka vagy túllapos és túl-hosszú, vastag disznóbőr kofferaival sáncolta el magát és francia újságjaiba és havannáinak füstjébe temetkezett, volt valami ősemberi, aki a civilizáció rengeteg díszé, terhe és szertartása közben is állatok és madarak párzási idejéhez igazodik.

Igy érkezett el Dukay István 1914 augusztásában az első világháború kitöréséhez, amelynek belső bonyolult lényegét, méreteit és következményeit, mint annyi ember a világon, teljesen képtelen volt felfogni. Legfeljebb olyanféle kényelmetlen érzése támadt, mint néha, mikor a rendőr kesztyűs kezével röviden és elutasítón intett felé egy-egy elzárt utcárészletnél s ilyenkor neki is éreznie kellett, hogy közönséges járókelő, ami egyrészt bosszantó érzés volt, másrészt váratlanul, mint láthatatlan falba ütötte bele a homlokát abba a homályos felismerésbe, hogy a világban—valami ismeretlen és hatalmas erő működik, amelynek sorompóit még ő sem lépheti át s ez ránézve mindenestre szokatlan volt. Rádöbrent például, hogy most már szeptemberben emiatt az ostoba világháború miatt még sem me-

het Párizsba, pedig éppen az idén határozta el, hogy párizsi házát újra tataroztatja s a földszinti szalon sötétvörös brokát tapétáját mályvaszínűre cserélteti át. Kis dolgozószobáját is szerette ebben a házban és túl az ablakokon Párizs tompa zúgását, amely oly végtelenül emberi, mintha a kocsikerekek zöreje; a rikkancsok kiabálása, egy közeli műhely üllőcsengése mögött rengeteg illatszer és nő suttogás volna zsúfolva ebbe a világvárosi zajba. Londonban készült ruháit, felöltőit mindig a Champs-Elysées napsütésében fürdette meg először s ilyenkor a kereskedők, kávéház- és étteremtulajdonosok s annyi vihart látott főpincérek kiszaladtak hozzá az utcára, hogy mély hajlongással kezet rázzanak vele, egymás arcába nevéssenek, mint egy külön, valószínűtlen és rejtélyes világ vidám cinkosai, akik hajadonfőtt elkísérték a legközelebbi utcasarokig és a párizsi nyelv lobogó bőbeszédűségével közölték vele az Améliek, Charlotte-ok és Loulouk lángokban izzó életének legújabb fejezeteit, bár e hölgyek nevére és arcára sem emlékezett már, de mégis mindez úgy hatott rá, mint a meleg és fűszeres zene s búcsúzáskor e tolakodó és elragadó barátai mint virágszálat nyújtották át neki a legfrissebb és legdisznóbb francia vicceket. Ezt a Párizst épúgy személyes

tulajdonának érezte, mint a Rue Frédéric Bastiat-i házában a párányi lift megszokott, olajosan suhogó zaját vagy Emanuelnek, a ház portásának arcát és hangját, akinél nagyobb csirkefogót még nem hordozott ez a földgolyó, de aki oly utánozhatatlan mozdulattal tudta dalolni a „Bonjour, monsieur le comte!” szavakat, miközben arany sapkája majdnem az aszfaltot súrolta, ha távoli gazdája belépett a házba. Dupi gróf néha jóindulatú, de féktelen irigységtől sziszegő névtelen leveleket kapott Párizsból, hogy Emánuel úr a palota szobáit és címeres ágy-neműit pásztorórát kereső világ-vándoroknak, sőt állandó kuncsaftoknak bocsátja rendelkezésére, amiből Houlgat mellett már villát is vásárolt magának, ami kétségtelenül a legnagyobb pimaszság volt és a tulajdonjog súlyos megsértése, de Dupi gróf ezeket a leveleket mindig boszszankodva dobta el, mert élt benne a szociális igazságérzés egy bizonyos fajtája s néha, mikor az újságokból tudomásul vette, hogy vannak emberek, akik tömeglakásokban vagy barlangokban laknak, úgy érezte magát, mint akit tettenértek s ilyenkor képzeletébe tolakodott üres, lezárt kastélyainak és külföldi palotáinak rengeteg lakatlan szobája. Az is előfordult, hogy két-három év telt el anélkül, hogy a bécsi vagy párizsi

Dukay-palotába betette volna a lábát, nem szólva a nizzai, reichenauai villák, a villmersdorfi és magyarországi vadászkastélyok halott szobáiról, amelyek fölött még ott állt roppant arányaival Hemlice és a Septemvir-utcai palota. Ha tehát Emánuel a párizsi ház szobáiba néha beengedi az életet, ez példátlan szemtelenség ugyan, de nem szabad észrevenni. Dupi gróf már régen eljutott a bölcsességnek arra a fokára, hogy szobák és bútorok elvégre arra vannak teremtvé, hogy bizonyos célokot szolgáljanak. E szociális megérzés terén annyira ment, hogy Párizsba való érkezését mindig rövid táviratban tudatta Emánuel úrral, nehogy véletlenül a saját szobájában tisztátalan ágy-neműt, esetleg egy meztelen francia nimfa mellett horkoló cubai dohánykereskedőt találjon. Mindez a saját tulajdonjogán, a saját ajándékozási és életörömet osztó akaratán vagy cinizmusán belül történt, most azonban a háború határokát és világrészeket zárt el, belenyúlt a határokon túl lévő tulajdonjogába, párizsi és nizzai szobáinak szekrényeibe, otthagytott-leveleibe és fogkeféibe markolt s mindez valahogy lelki és testi inzultusnak számított.

HÚSZ ÉVVEL EZELŐTT lebovici ulánushadnagy korában, néhány üveg jó francia konyakkal a zsigereiben és idegeiben a háború neki is vad és ha-

lálós kaland lett volna, mint a szatnovi lovasroham huszárjainak és dragonyosainak, akik széles, nehéz kardjukat kivonva s a vágásban lovuk nyakára dőlve, attilájukat hátukon lobogtatva rohantak bele az erdőben elrejtett orosz gépfegyverek tűzébe, amely halomra kaszálta őket, de a negyvenhat éves Dukay István megelégedett azzal, hogy a bécsi Kriegsministeriumban teljesített szolgálatot.

A háború másként is beleszólt életükbe. Háztartásuk személyzete Hemlicén ötvennyolc főből állott s ezek közül huszonháromat mindjárt az első mozgósítási parancs elvitt. A megmaradt harmincöt emberrel pedig, akiknek nagy része most már nő volt, igazán nem lehetett a hemlicei háztartást, még a legszerényebb keretek közt is tovább vezetni.

A személyzet a rangok és hivatások különböző síkjain helyezkedett el. Dupi gróf mellett a hat nyelvet beszélő, de különben teljesen némának ható Semlye úr, a személyi titkár, Malvin kisasszony, a gyors- és gépíró, aki mozdulataiban, hanglejtésében, korban és hajviseletben szándék nélkül teljesen Menti grófnét utánozta, anélkül, hogy ezt ő maga, vagy bárki észrevette volna, Herr Jordan, a személyi komornyik, aki valaha Lipót Károly főhercegnél szolgált s aki egyesek szerint megszólalásig hasonlított V. Ferdinánd császár

életnagyságú arcképéhez. Megjelenése után ítélve a főkomornyik úrbán Habsburg-vér is lehetett, de ezt senki sem tudta és erről senki nem beszélt. De Herr Jordant mégis néma tisztelet vette körül, annyira, hogy Schön tanár úr, a kastély könyvtárnoka, néha tévedésből előre megemelte a kalapját a parkban a főkomornyiknak. Dupi gróf is puhább hangon beszélt vele, mintha azt érezte volna, hogy Jordanban egy elvetélt császár ügyel fel arra, amint a gróf személyi inasa reggelenként kikészíti az inget, nyakkendőket vagy a fürdőszobában megnyitja a csapokat. Hátratett kézzel, mozdulatlanul állva végezve ezt a rangjához méltó feladatot. Dupi gróf Herr Jordan iránti tiszteletében annyira ment, hogy tizenöt év alatt mindössze egyszer vágta pofon, mert a főkomornyik visszafelelt. Ez egy reggel történt, ébredés után és tekintve, hogy a gróf mindig olyan hangulatban ébredt, mint egy megszégyesített oroszlán, Herr Jordan a legrosszabb pillanatban felejtkezett meg a tiszteletről, amellyel urának tartozott. Később, a meleg fürdőkádban ülve, Dupi gróf megbánta elhamarkodott kézmozdulatát, amely szolgálival szemben soha nem fordult elő, annál is inkább megbánta, mert a főkomornyik igen sok házi titok birtokában volt. Megnyomta tehát a csapok mellett elhelyezett

csengőt és az inassal magához rendelte Jordan urat.

— Ich verzeihe Ihnen, Johann... — nyujtotta felé a kezét a fürdőkádban ülve.

Herr Jordan mélyen meghajolva fogadta el a feléje nyujtott kezet és érezte a pillanat nagyságát, mert tudta, hogy a család többszázéves írott történetében még sohasem esett meg, hogy egy Dukay kezet fogjon a komornyikjával. A tradíciókon esett sérelmet némileg enyhítette, hogy Dupi gróf keze vizes és szappanos volt.

MENTI GRÓFNÉ KÖRÜL a személyzeti hierarchia csúcsán a főkomorna állott, akit még a családtagok is Fräulein Hildának szólítottak. Hilda kisasszony sovány, ferdevallú öreg hölgy volt, amilyenek csak kolostorokban teremnek s aki felelőssége tudatában folyton rángatta az orrcimpáit, mint a rágcsálók, akkor is, ha egyébként mozdulatlanok. Bal szemhéja, valami hűdéstől megmerevedve, félig eltakarta az egyik szemét, ami arcának fölényes, gyanakvó és gúnyos kifejezést adott. Háztartási dolgokban hatásköre olyan nagy volt, hogy Dupi gróf a Fél-szemű Régensnőnek nevezte. Még Menti grófné sem cselekedhetett szabadon nélküle, mindent vele kellett megbeszélni és jaj volt annak, aki nélküle mert határozni. Így aztán állandó határ-

villongások voltak közte és a nevelőnők, valamint a kasztellánus között, mert a gyermekszobák fölött a nevelőnők, a vendégszobák fölött pedig a kasztellánus uralkodott.

A Félszemű Régensnő mindenkire azt a benyomást tette, hogy bármely pillanatban kész meghalni az eszméért, amelyet szolgál. Az eszme a ház volt, a hemlicei ház, fehérneműs szekrényeinek végtelen sorával, Menti grófné fürdőszóival, a varrószooba gépeivel, mindazzal, ami élő és élettelen volt a házban, a gyermekek Angliából hozatott ruhájától a kutyakefékig, az utolsó portörölő rongytól a grófné ékszeres dobozáig. Mindezekre felügyelni, a tárgyakat mozgásban tartani emberi lényeken keresztül, akik néha rosszkedvűek, lusták, betegek, vagy részégek, mindehhez az uralkodás erénye kellett, amely Fräulein Hildából nem hiányzott. De apró ajándéktárgyakkal őt is meg lehetett környékezni. Balázs, az egyik inas, éveken át zavartalanul, sőt nyilvánosan nagy mennyiségben lopkodta a fegyvertöltényeket, szivarokat, külföldi italokat, mert ibolyát, gyöngyvirágot, szegfűt és rózsát hozott időnkint a Régensnőnek, aki szomjas volt a szép kis gyöngédségekre s a nyúlászajú inast minden gyanú ellenére megvédte. Sajnos, az emberi természet telhetetlen, Balázs egyszer a bűvös

körből oktanulul kilépve, Pesten a villanyoson egy ismeretlen úr zsebébe nyúlt és ezen rajta vésztett, úgy járva, mint az elefántvadász, aki nem tudva szenvedélyének ellenállni, tilos területen ürgére lőtt. Távozásával egy nap-sugár aludt ki Fräulein Hilda életében.

A Régensnő mindig fekete ruhában járt, fekete köténnyel és természetesen kalapot is joga volt hordani, ellentétben a szobalányokkal, akik világoskék öltönyt viseltek fodros fehér köténnyel, fehér bóbitával, de cívilben bekötött fejjel jártak.

A háború előtt az említett Sir Lawrence Gomma feljegyzése szerint a hemlicei háznak a következő alkalmazottai voltak: a háziúr személye körüli könyvtárnok, titkár, gépíró, főkomornyik, inas, leibhuszár, soffőr, állandó vadász, összesen nyolc személy. A grófné külön szolgálátára rendelve a társalkodónő, a főkomorna, a rangidős és a fiatalabb szobalány, valamint a második soffőr. A férfitendégek el látására a kasztellánus, három alája rendelt inassal, a női vendégek részére a kasztellánusné három szobalánnyal. Ezek az inasok és szobalányok azonban más színű ruhát viseltek. A belső cselédség legalsó fokát a folyosókat és klozeteket súroló két erősebb nő és három háziszolga alkotta, akik fűtöttek és a fát is hordták.

A konyhában a francia főszakács uralkodott, mellette a szakácsnő csak a személyzetnek főzött. A chef mellé két kukta, a szakácsnő mellé két konyhalány volt beosztva. Hatáskörileg ide tartozott a három mosogatólány is, de ők a konyhába nem léphetek be.

A mosóházban egy állandó mosónő, egy vasalónő és négy mosólány dolgozott.

Provinciális foglalkozásnak számított a hatalmas park két, mindig Mária Terézia-korabeli ruhát viselő kapusa, egyik az északi, másik a déli kapunál, akik ott is laktak, családjukkal együtt a nagy vasrácsos kapu közelébe épített kis portáslakásban. Magában a parkban a virágkertész, (aki a terített asztalok virágdiszéről is gondoskodott), a zöldségkertész és két kertészsegéd dolgozott.

Nagy személyzetet foglalkoztatott az istálló, élén az angol istállómeisterrel és a főlovással. Ide tartozott két magyar, egy angol kocsis és hat lovásziú. Gyakran tartottak istállóparádét. Ez abból állott, hogy Dupi gróf nagy karosszékeket vitetett le az istállóba és ebéd után itt szolgálták fel a konyakot és a fekete-kávét a vendégeknek. A hemlicei ménes gyönyörű lovai az istállóparádé napján olyan fényesre voltak kefélve, hogy a napsugár is hanyatt esett a szőrükön, sörényükbe szalag és szalmadisz volt

fonva, a lovásziúk finom homokkal szórták fel az istálló földjét és seprűnyéllel irták a homokba a lovak neveit. A társaság órákat töltött az istállóban, a friss kávé és a jó szivarok füstjének illata összekeveredett az istálló szűrős ammóniájkjával, miközben minden fontos ügyet megtárgyaltak, ami lovakkal volt kapcsolatban.

Külön kasztot alkottak a nevelők és nevelőnők, akik a gyermekek számához és korához igazodtak. Sir Lawrence Gomma idejében két német, egy francia, egy angol nevelőnő és egy házitánító működött a kastélyban.

Isten szolgálatát Lojzi úr, a házikáplán látta el.

ÖSSZESEN ÖTVENNYOLC ember állandóan fizetett alkalmazásban. Ezenkívül természetesen voltak bejárók: kerti napszámosok, apácák a faluból a varráshoz, ápolók, házi-orvosok, fürdőslegények, zene- és tenisztanárok. Vendég nélkül sohasem volt a ház s így naponta átlagosan száz személyre főztek.

A hierarchia síkjain az alkalmazottak négy különböző asztalnál és természetesen négy külön ebédlőben étkeztek. Schön tanár úr, a könyvtáros, Semlye titkár úr, Malvin kisasszony, a gépíró, valamint Lojzi úr, a házikáplán a billiárdszoba melletti kis ebédlőben ültek asztalhoz. Ők már azért is kivételes

lények voltak, mert rangjukhoz vagy elfoglaltságukhoz mérten ritkábban vagy sűrűbben meghívást kaptak a családi főasztalhoz, ahol ebédhez akár nyitott teniszpályán is leülhettek, de vacsorához, amikor a hölgyek is estélyi ruhát viseltek, minden egyes alkalommal feltétlenül szmokingot kellett öltöniök. Délben a családi főasztalnál étkeztek a házitanárok és nevelőnők is, de este, az öltözött vacsoránál külön, a gondjaikra bízott gyermekekkel.

A kastély másik szárnyában, a személyzet főasztalánál ült Jordan úr, a főkomornyik, a Fél-szemű Régenső, Johnson úr, az angol istállómester, a főlovász, a kasztellánus és felesége. Ebédlőjük olyan bútorokkal volt berendezve, mint egy korabeli miniszteri tanácsosé, vidéki főorvosé vagy egy öt-hatszázholdas földbirtokosé. A terítés és az evőeszközök is ilyenek voltak. Aperitívet és bort is szolgáltak fel. A tálakat a szobalányok hordták körül.

A harmadik asztalnál, egy másik és sokkal egyszerűbben bútorozott ebédlőben étkeztek a szobalányok, a kertészek, inasok és soffőrök, az asztalfőn a szakácsnővel. Őket a konyhalányok szolgálták ki.

A negyedik, legnépesebb ebédlőben, kecskelábú fenyőfaasztalok mellett ültek a háziszolgák, kukták, lovászfűk, mosónők és

konyhalányok. Őket senki nem szolgáltatta ki. De ez az asztal volt a leghangosabb és legvidámabb, bár ide bor csak nagy ünnepeken került.

Ugyanilyen rangsorban jelent meg a ház népe a házikápolnában is minden vasárnap délelőtt és ünnepnapokon. Az istentiszteleten való megjelenés kötelező volt. A megérkezés és távozás is szigorúan rangsor szerint történt. Elöl jött Fräulein Hilda, akinek fején mindig nevelésesen hatott a kalap, kezében elefántcsontfedelű imakönyvével, amelyet Menti grófnétól kapott egyszer régen karácsonyra. Mellette lépkedett légies fenségében Jordan úr, a főkomornyik. Űgy jöttek egymás mellett, mint Philemon és Baucis, mintha házastársak lettek volna, úgy jöttek, mint a hitvesi hűség példaképei a phrygiai mitológiában, pedig nagyon utálták egymást s a hétköznapok nagy munkaforgatagában a német nyelv karintiai és bajor tájszólásainak titkos kifejezéseivel morogtak egymásra, inyüket felhúzza és fogaikat mutatva, mint két egymás mellett elfutó kutya. Velük jött Johnson úr, az istállómester, a főlovász, József, a kasztellánus és felesége, valamennyien vasárnapi feketébe öltözve. Külön padban, helyezkedtek el és csak utánuk léphettek a kápolnába a szobalányok, inasok, soffőrök csoportja, végül a háziszolgák, kuk-

ták, konyhalányok. A grófi házaszárnak külön kis oratóriuma volt, a gyermekek és nevelőnők a kápolna emeleti részén helyezkedtek el.

A személyzet a gyermekeket csecsemőkoruktól fogva Krisztina kontesznek, vagy Zia kontesznek szólította, a fiúkat pedig Rere gróf úrnak, Gyuri gróf úrnak és Jani gróf úrnak. De tizennyolc éves koruk után a kontész szó elmaradt és a lányokból Krisztina grófnő és Zia grófnő lett, a fiúkból pedig Imre gróf úr, György gróf úr és János gróf úr. A nevelőknek magánbeszélgetésekben joguk volt a gyermekeket egyszerűen keresztnévükön szólítani. Ajtónyitásnál a gyermekek őket engedték előre és ha az utcán sétáltak, a nevelőnők mentek jobbfelől, ellentétben a többi személyzettel, akik kötelesek voltak a gyermekek előtt is ajtót nyitni és séta alatt jobbkézre engedni őket, mely szabály alól még a Régenő sem volt kivétel.

Utazásokon a főkomornyik kísérté el a grófot, ő kezelte a postát, ő ügyelt fel a terítésre, ő töltötte a bort, de a tálakhoz nem nyúlt. Étkezés alatt az asztaltól néhány lépésnyire állt hátrahagyott kézzel, csak a poharakat figyelte és tekintetének néma ostorcsapásaival kormányozta a felszolgáló inasokat és szobalányokat. Az ezüstöt a rangidős inas pucolta, vendégek érkezé-

sénél a kasztellánus állt a kasztély főbejáratánál, a grófné reggelijét a folyosó egy bizonyos pontjáig a másodinas hozta, ott átvette tőle a grófné első szobalánya, az ágyhoz azonban maga a Régenő vitte. Az inasok libériát viseltek, a főkomornyik síma fekete frakkot, fekete nyakendővel. A konyhalányoknak külön barna egyenruhájuk volt, bóbítanélkül, megkülönböztetésül a világoskékbe öltözött szobalányoktól. Johnson úr és az angol kocsis cilindert viseltek, ellentétben a meggypiros dolmányba öltözött és struccollas kalapú magyar kocsisoktól.

Monsieur Cavaignac, a francia főszakács minden este hófehérbe öltözött és magas vászon-süvegével a fején pont nyolc órakor lépett be a grófné szalonjába, ahova az első inas jelentette be. Kezében könyv volt, amelyből felolvasta a másnapi étrendet. E megbeszéléseken rendszeren Dupi gróf is jelen volt, aki a legkisebb árnyalatokat is ismerte a francia szakácsművészetben és néha csak hosszabb töprengés után tudta eldönteni, hogy másnap esturgeon sauce verte, vagy hideg özgerinc legyen-e ebédre.

Az életnek ebbe a hajszálfínom szerkezetű rendjébe nyúlt belé durva kézzel 1914 augusztus elseje. Monsieur Cavaignac és Mr. Johnson, Mademoiselle Barbier és Miss Venlock má-

ról-holnapra ellenséges államok polgárai lettek és távozniook kellett a Monarchia területéről. A mozgósítás feldúlta az inasok, lovászfíúk, kukták és háziszolgák rendjét, kiragadva kezükből az ezüsttálakat, dugóhúzókat, kantárszíjakat és főzőkanalakat. A gyermekek a megmaradt személyzettel Hemlicén maradtak, de a grófi házaspár a bécsi palotába költözött s Dupi gróf, akit közben már visszavettek a hadseregbe, mint dragonyoskapitány járt be szolgálatra a Kriegsministeriumba, ahol hivatali működése annyiból állott, hogy amikor a katonai irodaszolgák az asztalára tették a „Strengst reserviert“ feliratú hatalmas aktákat, intett az őrmesternek, hogy az iratcsomókat vigyék át a másik szobába és tegyék Hauptmann Schlössel asztalára, aki civilben telekkönyvvezető volt Linzben. Dukay Istvántól senki se vehette rossz néven, hogy mindenféle aktától irtózott.

EGY NOVEMBERI reggelen a schönbrunni park fáira, amelyek már kopaszok voltak, néhány varjú szállott, amiben nem volt semmi különös és szokatlan, de Montenuovo herceg, a főudvarmester, aki az ablaknál állott és kinézett a ködös kertbe, elgondolkozva nézte a varjakat. A császár dolgozószobájában még bent volt a két orvos.

— Also? . . . — kérdezte halkán a herceg, amint az ajtó nesztelenül megnyílt és a két orvos kilépett

— A láz csökkent, de a közérzet rosszabbodott. Ófelségének ágyban volna a helye, de hát csökönýös . . .

A herceg szomorúan bólintott.

— Ófelsége érzi, hogyha most lefekszik, nem áll többé talpra.

A szolgálattelvő szárnysegéd megjegyezte, hogy a császár már hajnali négy óra óta az íróasztalánál ül, pedig olyan fáradt, hogy minduntalan a mellére hanyatlik a feje. Ez a ráncos, piros, kopasz, fehér pofaszakállas fej: Ferenc József feje, Európa zuzmarás feje.

Ekkor már az egész világ tudta, hogy a nyolcvanhét éves császár haldoklik. Tudta a császár is, mert a főudvarmester jelentésére röviden bólintott és késznek mutatkozott fogadni az udvari káplánt, aki mikor a sekrestyével belépett, az agg császár rövid, csúkaszürke katonaköpenyében apró kis lépést tett feleje.

A prelátus sápadtan jelentette, hogy a pápa áldását hozta; aztán remegő hangon tette hozzá:

— Felséges úram, egyházunk parancsa Öszentsége áldása előtt felvenni a szent útravalót . . .

— Bitte schön . . . — emelte meg kissé két kezét az aggastyán, tört két kezében fanyar kis mosollyal, hűvösen és udva-

riasan, mintha ahhoz járult volna hozzá, hogy a prelátus és a sekrestyés fegyvereket rántsának elő csipkés karingeik alól és nyomban kivégezzék egy olyan törvény alapján, amelyet még ő sem változtathat meg.

A pap válla köré vetette a violaszín stólát és meggyóntatta a félig térdeplő, félig ülő császárt. Egy lakáj feszületet és két égő gyertyát tett az asztalra, a sekrestyés csengett, a császár megáldozott.

— Per sacrosancta humane reparationis mysteria remittat tibi omnipotens Deus... — kopogott fagyosan a prelátus hangja.

Az előszobában fojtott hangon érdeklődött a császár állapota iránt Károly főherceg és Zita főhercegnő.

A császár, amikor látogatóit bejelentették, parancsot adott a komornyikjának, hogy öltöztessék át, mert egy hölgyet nem fogadhat rövid házikámban.

A korán sötétedő délutánon a Bösendorfer-utcai Dukay-palotában Menti grófné mutatóujjára támasztott arcával ült a kandalló mellett a nagy zöld selyem karszékben, Dupi gróf pedig szivarozva, szótlanul sétált fel s alá a szobában. Közben állandóan nyílt az ajtó, férfiak és nők suhantak be, akik le sem ültek, csak lihegve és suttogva hozták a legújabb híreket. Ismerősök és rokonok voltak, egy-

üttal Paar-, Bolfras- és Montenuovo-rokonság, akik a legapróbb részleteket is tudták, hogy mi történik Schönbrunnban, ahonnan a zárt ajtókon csak a kiváltságosoknak szivárogtak ki negyedóránként a hírek.

A szárnysegédi szobából a dolgozószobába vezető ajtó nyitva van, a szolgálattelvő ezredes a nagy falitükröből figyeli a császárt. Íróasztala mellett ül az öregúr; az északi fekvésű szoba halvány világításában. Két keze a szék támláin nyugszik, feje mellére csuklott, nehezen lélezkzik. Olykor kissé felemeli a fejét és kinyitja a szemét, amelynek tekintete már egészen kocsonyás. Őt óra előtt néhány perccel a császár a baloldali iratcsomók alá nyúlt, kihúzott onnan egy kis kefért és gondosan lekefélte íróasztala borvörös posztóját; hogy egyetlen porszem se maradjon rajta. Ez a megszokott mozdulata volt az utolsó mozdulat íróasztalánál, amely mellől hatvankilenc évig intézte uralkodói dolgait.

Este nyolc óra tában a Dukay-palotában azt is tudták, hogy a tábori ágy mellett, amelyben a császár feküdt, az ágy lábánál térdepel már egy óra óta Mária Valéria, középen a trónörökös-pár, Károly nyugtalanul, Zita pedig megkövült nyugalommal. Kissé távolabb; a bádorgosdó közelében lehajtott fejjel áll a két öreg szárnysegéd: Paar és

Bolfras. Montenuovo alsó ajkát beharapva, lábujjhegyen ki- és bejárkál a szobában, mint akinak nyomasztóan sok a tenni-valója. A két öreg szárnysegéd néha hosszan, fáradtan felpillant a haldokló császár arcára és az ágy mellett térdelő trónörökös fejbúbjára.

Bécsben ezekben az órákban hatalmas szélvihar dühöngött. Dukay István a szivarját rágva még mindig fel-s-alá sétált a szobában. Menti grófné még mindig mozdulatlanul ült a zöld karosszékben. Mind a ketten érezték, hogy valami nagyon nagy dolog történik most az ablakokat rázó szélviharban. Valami elmúlik, valami megváltozik, de hogy mi és hogyan, azt nem tudták önmaguknak sem megfogalmazni, csak a súlyát és a sötétségét érezték.

ÖT NAP MULVA az ennsi állomáson húsztágú társaság szállt ki a Bécs felől jövő vonatból, hogy átszálljanak a Steyrdorf felé induló vicinálisra. A társaság valamennyi tagja mély gyászban volt, a férfiak fekete nyakkendővel, a hölgyek hosszú gyászfátyollal. Nagyobbára fiatalok voltak s igen nagy feltűnést keltettek, mert ez a mély gyászba öltözött csoport egymást taszigálva, hangos jókedvvel ömlött ki a vonatból, néhányan a hasukat fogták a fuldokló nevetéstől, az ifjú höl-

gyek kacagva szaladtak a vicinális felé, hosszú gyászfátylaikat úsztatva a levegőben. A piros-sapkás állomásfőnök és néhány vastagkendős stájer parasztságosony megbotránkozva nézte ezt a viháncoló társaságot, akik mintha nem is temetésre, hanem lakodalomba mentek volna.

És ez így is volt. Arisztokrata ifjúság igyekezett Steyrdorfba, rokonai esküvőre. A mély gyász a halott császárnak szólt, akit az egész Monarchia főúri rendje hivatalosan gyászolt. Köztük volt a tizenkilenc éves Dukay Krisztina is. Ő volt az egyetlen, aki nem nevetgélt. Hideg és fájdalmas arcára az égi szerelem jelei voltak írva. A hosszúbajuszú fiatal dragonyoskapitány, aki öt évvel ezelőtt a reichenai tenispálya öltözőjében szájoncsókolta, eltűnt a trón magasságában, mint a cernájáról leszádkadt luftballon az égben.

Dukay Istvánt a trónváltás úgy érintette, mint a karlsbadi fürdőselegény jobb- és balkezéből a jéghideg és forró csap kemény, éles vízsugara, amellyel tetőtől talpig egyszerre döfködte a falhoz állított vendég meztelen testét. Ferenc József meghalt: ebben volt valami didergő érzés. Juliette-től, aki Montenuovo unokahúga volt, azt is tudták, hogy a katonaoorvosok valami új eljárással balzsamozták be a holttestet és a kísérlet nem sikerült. A császár arca eltorzult és

a test a napokig tartó temetés alatt oszlásnak indult. Ebben volt valami sötét előjel. De az új császár felől melegség áradt, legalábbis, ami Dupi gróf személyét illette. Jól ismerte Károlyt még dragonyos korából. Gyakran mulatott vele s egyszer három napig vadásztak zergére, egész kis baráti társaságban. Károly kedvelte őt, Dupi gróf így érezte. De vajjon mi van bérva róla a Burg titkos könyveiben? Feljegyezték-e, hogy húsz évvel ezelőtt, képviselő korában hóhérnak nevezte Ferenc Józsefet? Hogyan öröklődik az új császár szívében a róla festett kép, amikor a Burgban mindenki utálja a magyarokat?

E kétségeket a koronázás utáni rendjel-eső oszlatta el. Dukay István az új császártól megkapta az aranygyapjas rendet. 1917 nyarát Hemlicén töltötték, mert ebben az időben a királyi pár is Budapesten tartózkodott. A rendjel kézről-kézre járt a kastélyban, még a külső cselédségnek is megmutatták. Néhány nap mulva azonban nagy riadalom támadt, mert Ausztriának és Spanyolországnak ez a közös és legmagasabb rendjele, amelyet ötszáz évvel ezelőtt Jó Fülöp alapított, szőrén-szálán eltűnt. Dupi gróf már pesti detektívéként táviratozott, de a rendjelet szerencsére még aznap megtalálták Renénél, aki a cilinderét dísztette fel vele, de nem kívül-

ről, hanem belülről, a bélésre tűzve az arany lángokat szóró koszbört.

A következő évben a világháború befejezése és az októberi forradalom a Septemvir-utcai palotában találta őket. Aztán jött a kommün és a menekülés Ausztriába, a villmersdorfi vadászcastélyba.

DUPI GRÓF, miután azon a bizonyos szombati napon rövid pár hónapig tartó ausztriai száműzetésükből egész családjával együtt visszatért Hemlicére, még aznap estefelé lesétált a halastó felé és jó félóraig egyedül üldögélt a kínai pagodában, amely fürdőháznak épült. Balkezének csonka mutatóujjával most is elgondolkozva vakargatta a bajusza tövét, amely az idők folyamán vastag angolbajusz lett és mozdulatlan szemmel nézte a nyári alkonyat szépségét, amely a békalencsével borított tó szabad tükreiben opálos fényekben váltogatta a színeket. Ekkor már ötvenegy éves volt és haja a homloka fölött ezüstösen őszült. Szerette ezeket az alkonyati órákat. Most újra itt ült és most újra minden a régi. Vége a háborúnak, vége az ostoba és szálnalmas forradalmaknak. A tó is a régi, csak éppen ellepte a békalencse, mert a forradalmaknak régi rossz tulajdonsága, hogy az ilyen tavakat nem tisztogatják kellő szakértelemmel. A békalencse pe-

dig veszedelmes parazita. Ha égszer beveszi magát valahova, onnan szinte lehetetlen kipusztítani. Ezek a nyálkás, csipkeszerű, szürkés zöld lepek a tó tükrén olyanok, mint a szakadozott, lyukas asztalterítő egy hatalmas asztal ragyogó üveglapján. A kristálytisza tó undok rongyokba öltözött. Valami ilyet érzett Dukay István az egész világról. Olyan érzés vette körül, aminek nem volt semmi tartalma, csak rendkívül alacsony hőfoka. Ez a hideg érzés a szíve körül nagyon finom félelem volt, egyik violaszínű árnyalata a halálfélelemnek, amely jelentkezett nála. Mióta a tavasszal a kommün elől kéményseprőnek öltözve kellett menekülnie Ausztria felé, mintha nem tudta volna teljesen lemosni magáról a zsiros kormot. A félelemnek az a fajtája volt ez, amely váratlanul és rövid nyilalással jelentkezik néha, borotválkozás közben a fürdőszobában, két kánál leves között, vagy kártyaparti alatt, teljesen indokolatlanul és szeszélyes rajtaütéseivel, gyöngéd és gyors érintésével, titkos szembunyorítással mintegy

biztatóan jelezve, hogy állandóan a közelben tartózkodik. Dukay István nem a saját halálától félt, mert ehhez elég bátor, elég cinikus és elég katolikus volt. Egy életforma halálától félt, amit nem egészen pontosan az arisztokrácia halálának lehetne nevezni. S ennek az életformának pusztulásában saját gyermekei vesztét látta, akiket nem érzett sem elég okosnak, sem elég erősnek, hogy egy új életformában megállják a helyüket. Ezt bár tompán, de világosan érezte Dukay István, miközben a bajusza tövét vakargatta. Üres volt a tó. Üres volt a park. Üres volt az ország. És üres volt fölötte az égbolt. Hiányzott belőle a király. A király, akit egykor hóhérnak nevezett s akitől nem fogadta el a kamarási kulcsot. De az idők változnak.

Két éve sincs, a koronázási ebéden mint főasztalnokmester ő szolgálta fel IV. Károlynak és Zitanak a sültcsirkét, mely természetesen fából volt, pirosbarnára festve és csupán ősi jelképeket szolgált.

Amikor Dukay Istv...

AZ IRÓ JEGYZETEI. Nem állapítható meg pontosan, hogy 1944. december 30-án, Budapest ostroma alatt milyen okból maradt félbe a kézirat ennél a szónál. Talán gránát, talán bomba, talán csak szirénabúgás verte ki az író kezéből a tollat.

De az olvasó az eddig közölt elnagyolt vázlatokból is láthatja, hogy mindaz, ami eddig történt, csak bevezetése a hatalmas regénynek, mint a praeludium oboái és halk kürtjei a nagy oratóriumok élén, mert a regény